

## KERESZTELŐ SZENT JÁNOS NAGYSÁGA, KULTUSZA ÉS AKTUALITÁSA

A vallásos hitélet által megvalósul az örökkévaló viszonyában való létezés. Nélkülözése a megtartó önmérséklet és egyensúly fölborulásához és demográfiai értelemben is a törzsökös európai lakosság néhány évtizeden belüli végzetes leépüléséhez vezet, amint ezt az egyes országok népesedési mutatói is jelzik. Ilyen értelemben – és mert konferenciánkra Keresztelő Szent János, azaz Szent Iván havában kerül sor – célszerű, hogy megrajzoljuk az egyik legnagyobb szent, Keresztelő Szent János alakját és kultuszát. (1. kép)

A hitélet kiemelkedő kutatóinak, a vallási néprajz iskolateremtő tudósainak tiszteletét ápoló, életművét folytató, immár 4. konferencia jelen tanulmánykötetében herceg Esterházy Pál nádorra szeretnék hivatkozni, aki a *Mennyei Korona* címmel 1696-ban közreadott könyvében Erdélyből a csíksomlyói csudálatos Boldogasszony kegyszobrát mutatta be. Hasonlóan utalok Jordánszky Elek tudós egyházi személyre, aki 1836-ban jelentette meg Magyarország Szűz Mária-kegyhelyeinek monográfiáját. Csíksomlyó mellett fejezetet szentel a Szolnok-Doboka vármegyei Iklódon 1681-ben festett, majd Füzesmikolára került, és csodás könnyezésével híressé lett kegyképnek, aki/amely 1699-től a kolozsvári jezsuiták, azután a piaristák templomának kincse.<sup>1</sup> Mostani témánk felé haladva az évköri ünnepekhez, egy másik tudós egyházi személyt, Lonovics Józsefet szeretném megemlíteni, aki csanádi püspök, majd egri, végül kalocsai érsek volt. Pesten 1857-ben jelent meg *Népszerű egyházi archeológia* című háromkötetes műve, amelynek első kötete az egyházi évkört taglalja.<sup>2</sup> Hivatkozom továbbá Radó Polikárp tudós bencés szerzetesre is. Termékeny liturgiátörténeti kutatásainak és gazdag publikációs munkásságának sorában, szerkesztőként és egyik szerzőként jegyezve, 1940-ben jelentette meg *Az Egyház szentjei* című könyvét.<sup>3</sup> Az egyházi és néprajzi szemlélet szintézisével közelítette meg a témát Bálint Sándor néprajztudós, aki az egyházi évről 1938-ban, az esztendő néprajzáról 1942-ben jelentetett

1 Jordánszky 1836. 132–140.

2 Lonovics 1857.

3 Radó 1940.

meg kismonográfiát.<sup>4</sup> Interdiszciplináris kutatásai 1976–77-re érték be, és az esztendő szakrális hagyományvilágát három tekintélyes kötetben dolgozta föl.<sup>5</sup>

Keresztelő Szent János a kereszténység egyik legnagyobb szentje, „égő és világitó lámpa” (Jn 5, 35), születésnapja (jún. 24.) az egyházi év legelesebb ünnepeinek egyike. Kolozsvári vonatkozásban hivatkozunk az 1738-as nagy pestisjárványra, melynek megszűnte után a Szent Mihály-templom főbejárata elé, a környező temetőt lezáró falhoz fogadalmi kapuzatot emeltek. Kelemen Lajos – és valószínűleg az ő nyomán – Sas Péter, Jakab Albert Zsolt és a Szent Mihály-templom Wikipédia-leírása is a kapuzat plasztikáiban a pestis ellen oltalmazó szenteket látta, Keresztelő Jánossal együtt, olykor Szent Mihály kivételével. Valójában a kapuzaton lévő ábrázolások közül közvetlenül csak a szentek fele, Szent Sebestyén, Szent Rókus, Szent Rozália és Borromei Szent Károly a járvány elleni védőszent. Szent Mihály az uralkodók, haldoklók és halottak, juhászok, kereskedők, szőlősgazdák stb. védőszentje, és minden Isten-ellenes hatalom legyőzője, Keresztelő Szent János pedig a szerzetes közösségek, a mészárosok, ágyúöntők, bányászok, bőrmunkások stb. patrónusa, a bűnbánat és az ítélet prédikátora. János evangélistát védőszentjüknek tekintik a teológusok, filozófusok, tanárok, tanulók, aranybányászok, ezüstabányászok, kosárkötők, könyvkereskedők; közbenjár a jó barátságért, bő termésért, illetve lábfájás és mérgezés ellen. Nepomuki Szent János a folyók, hidak és a vízen járók: hajósok, vízimolnárok, halászok patrónusa. Keresztelő és evangélista Szent János együttes, szimmetrikus ábrázolását az az elterjedt szokás is inspirálhatta, hogy gyakran párhuzamba állították a két szentet, főként oltárokon. (2. kép) A kolozsvári kapuzatot az 1899-es rendezési munkálatok során helyezték át a Szent Mihály-templomtól a Kolozsvár északkeleti térségében lévő Szentpéteri templom elé.

A pestis elleni szentek mellett Mihály mint templomi patrónus az Isten-ellenes hatalmak legyőzője és az elhunytak oltalma, János evangélista mint látomásai révén a túlvilág felé kapocs és mint Krisztus szeretett apostola, Keresztelő János mint a Messiáshoz vezető kiemelkedő szent, Nepomuki János pedig mint a gyónási titok mártírja és a lélek megtisztulásának segítője jelenhetett meg. Összességükben mint sűrű látogatottságú, univerzális szentek kerülhettek kiválasztásra a pestis ellen közvetlenül oltalmazó szentek mellé. A kolozsvári szoboregyütteshez hasonlóan például Vaskeresztes (Vas m.) pestisoszlopnak számító Szentháromság-émlékművénél megjelenő szobrok is csak részben kötődnek a járványhoz. A háromszögletű talapzat önmagában is utal a Szentháromság titkára. Homlokzatain Szent Rozáliának, a pestis és általában járványos betegségek elleni védőszentnek, továbbá Szent Flóriánnak, a tűzvész elleni segítőszentnek, valamint Loyolai

4 Bálint 1938; 1942.

5 Bálint 1976; 1977. I–II.

Szent Ignácnak, a helyi birtokos jezsuita rend alapítójának domborműves ábrázolása látható, tehát különféle vonatkozású, de a településen egyaránt fontos szentek. A posztamens csigavonalas díszítésű sarkain Nepomuki Szent János már említett patrónus, valamint Sebestyén és Rókus, járvány elleni szentek szobrai állnak. A felhőkkel díszített Szentháromság-oszlopot Szent József a gyermek Jézussal, Keresztelő Szent János és a Boldogságos Szűz Mária, a Megváltóhoz kötődő, legfőbb szentek szobrai veszik közre. Legfölül pedig a mindenható Atya, Fiú és Szentlélek. Ennek megfelelően tehát a kolozsvári fogadalmi emlékművön is a szentek fele pestis elleni védőszent, másik fele pedig kiemelkedő szerepkörű, így Mihály arkangyal, Keresztelő Szent János és János apostol vagy a kor népszerű szentje, Nepomuki János. Kolozsvár témánkba vágó, jelenkori vallási fejleménye a Mărăști téri, 2013-ban létesült Keresztelő Szent János ortodox templom és plébánia.<sup>6</sup>

### Keresztelő Szent János kiemelkedő nagysága

Keresztelő János – görög és szláv kapcsolatok révén elterjedt változatban Szent Iván – szentek közül is kiemelkedő nagyságát több jellemző magyarázza:

– *Működését próféciák jelezték előre.* Jézus kijelentése (Mt 11, 10) és keresztény felfogás szerint hétszáz évvel Krisztus születése előtt Izajás próféta róla jövendölte meg, hogy prédikációja a pusztában kiáltónak szava lesz, mondván: „Készítsetek utat a pusztában az Úrnak, csináljatok egyenes ösvényeket a sivatagban Istenünknek. Minden völgy emelkedjék fel, minden hegy és halom süllyedjen alá, legyen egyenessé ami egyenetlen, és sima úttá, ami göröngyös. Akkor megnyilvánul majd az Úr dicsősége, és meglátja azt minden ember egyaránt. Igen, az Úr szája mondta ezt így”. (Iz 40, 3–5) Kettős jelentéssel értelmezve: Részint a pusztába – csöndbe, kietlenbe, magányba – kizarándokolva készítsenek a hívek utat az Úrnak, azaz váljanak alkalmassá az Úr befogadására. Másrészt ehhez hasonlóan a saját énkben, lelkünk és szellemünk pusztaságában készítsünk utat, változzunk meg, szülessünk újjá, hogy képesek legyünk Isten befogadására. Keresztelő János ehhez nemcsak kortársait, hanem minden kor emberét megszólítja, amint a népi vallásosság – kultusznál majd szóba kerülő – aktualizáló szemlélete is erre mutat.

<sup>6</sup> Jakab 2011. 95., 195.; Sas 2010. 158–159.; Wimmer 2008. 214.; Seibert 1986. 139. Online lásd még: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Szent\\_Mih%C3%A1ly-templom\\_\(Kolozsv%C3%A1r\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Szent_Mih%C3%A1ly-templom_(Kolozsv%C3%A1r)); <https://www.magyarok.hu/hirek/visszakerulhet-eredeti-helyere-kolozsvar-legregebbi-szobora>; <http://lexikon.katolikus.hu/M/Mih%C3%A1ly.html>; <http://lexikon.katolikus.hu/J/J%C3%A1nos.html>; <https://www.magyarok.hu/hirek/nepomuki-szent-janos-aldozopap-vertanu-2018>; <https://www.martinus.hu/hirek/9225/a-felujitottak-a-vaskeresztes-szentháromság-szobrot>; <https://www.magyarok.hu/hirek/nepomuki-szent-janos-aldozopap-vertanu-2018>; [https://www.kozterkep.hu/24962/Szentháromság\\_szoborcsoport\\_Vaskeresztes\\_1761.html?ul](https://www.kozterkep.hu/24962/Szentháromság_szoborcsoport_Vaskeresztes_1761.html?ul); <https://hu.wikipedia.org/wiki/Eur%C3%B3panegyed> (Utolsó hozzáférés mindegyik esetben: 2019. szeptember 4.)

Négyszázötven évvel Krisztus születése előtt az Ószövetség utolsó prófétája, Malakiás ezeket jövendölte Jánosról, mint a Messiás előhírnökéről: „*Íme én elküldöm angyalomat, hogy elkészítse az utat szíнем előtt, és csakhamar eljő templomához az Úr, akit ti kerestek s a szövetség angyala, akit ti óhajtottok. Íme eljön úgymond a seregek Ura*”. (Mal 3, 1) Keresztelő János angyalmivoltára és előkészítő munkájára hamarosan rátérünk.

– A vallásos népeletből is ismert<sup>7</sup> kiemelkedő, természetfeletti erejű emberekre jellemző csodás születése háromszori megnyilatkozásban valósult meg:

1. Idős szülők, a zsidó pap, Zakariás és a meddő asszony, Erzsébet angyali jövendülésre, tehát természetfeletti hatásra fogant gyermeke. Jézus fogantatása előtt hat hónappal, Zakariás papnak, aki Abiá osztályából való volt, Isten előre megmondta fiának születését (lásd: Lk 1, 5–25). Zakariás és felesége, Erzsébet igaz volt Isten előtt, és az Úr minden parancsolata és rendelése útján kifogás nélkül jártak, gyermekre azonban már nem volt reményük, mert Erzsébet meddő, és mindketten korosak voltak. Egy ízben Zakariás papi osztályán volt a sor, hogy a jeruzsálemi templomban a szent szolgálatot ellássa. A papi osztályok ugyanis hetenként váltakoztak az istentisztelet ellátásában. Egy napon Zakariásnak jutott az a feladat, hogy a templom szentélyébe lépjen, és az aranyoltáron a tűzre az illatos, négyféle füstölőszert elhelyezze. A néptömeg közben kint imádkozott a templom udvarán, mert az Ószövetség templomába csak egyedül a papok léphettek be. Az ősz pap, kezében az aranyedénnyel, amelyben az illatszer volt, belépett a templom szentélyébe. Minden pap életében csak néhányszor jutott osztályrészül az a kitüntetés, hogy reggel vagy este az illatáldozatot bemutathassa. Amikor Zakariás az illatszert az aranyoltár parázsló tűzére ráhintette, megjelent neki az Úr angyala, a tömjénező oltár jobb oldalán. (3. kép) A fenséges megjelenésű angyal láttára Zakariás megzavarodott, és félelem szakadt rá. Az angyal azonban bátorítólag tekintett reá, és így szólt hozzá: „*Ne félj Zakariás, könyörgésed meghallgatásra talált és feleségednek, Erzsébetnek fia születik, akinek nevét Jánosnak hívjad. Örömod és vigasságod lesz benne, és sokan örülnek majd születésén. Mert nagy lesz ő az Úr előtt: sem bort, sem más részegítő italt nem fog inni és már születése előtt eltelik Szentlélekkel, és Izrael fiai közül sokakat visszatérít az Úrhoz, az ő Istenükhöz. És előtte fog járni Illés próféta szellemében és erejében, hogy az atyák szívét a fiákhöz hajlítsa és a hitleneket az igazak bölcsességére, hogy alkalmas népet készítsen az Úrnak.*” Zakariás azonban nem tudta elhinni az örömhírt és az ember természetes kételkedésével így reagált a jelenésre: „*Hogyan higgyem ezt, hiszen én aggastyán vagyok és feleségem is előre haladott napjaiban.*” Az angyal erre kiszabta reá kételkedésének büntetését: „*Íme, én Gábrriel vagyok, ki az Isten szíне előtt állok, és azért vagyok küldve, hogy beszéljék veled, és neked ezt az örömhírt hozzam. De, íme, néma leszel, és nem fogsz tudni beszélni addig a napig, amelyen a jövendölés megtörténik, azért mert*

<sup>7</sup> Limbacher 1994.

*nem hittél szavaimnak, amelyek beteljesülnek majd annak idején.*” A nép közben a templom udvarán csodálkozott, hogy Zakariás még mindig nem jött ki a szentélyből. Mindenki jól tudta, hogy az illatáldozat bemutatásának ideje már régen elmúlt. Annál inkább fokozódott csodálkozásuk, amikor az ősz pap kilépett a templom lépcsőin és nem tudta hangos szóval, kitárt karokkal elénekelni a térdre boruló néptömeg fölött az ároni papi áldás szavait. Ehelyett csak kezével integetett nekik, mire észrevették, hogy megnémult, és mindjárt megértették, hogy a templomban jelenést látott.

Mikor szolgálatának napjai leteltek, Jeruzsálemből hazament abba a városkába, ahol feleségével együtt lakott. Az evangélium csak annyit mond erről a városról, hogy Júda tartományában, a hegységben feküdt. Ósrégi keresztény hagyomány szerint ez a városka Ain Karem, Jeruzsálemtől hét kilométerre. A városka végén, a hegytetőhöz közel emelkedik az a hely, ahol Zakariásnak a hagyomány szerint tanyája volt. Ide vonult vissza öt hónapig felesége, Erzsébet, amikor csakugyan gyermeket fogant. Ekkor ezeket mondta: *„Így cselekedett velem az Úr eme napokban, melyekben rám tekintett, hogy elvegye szégyenemet az emberek előtt.”*

2. Már anyja méhében, magzati korban eltelt a Szentlélekkel, így születése előtt megszabadult az első emberpár áteredő bűnétől: az őskeresztény korban egy kis templomot építettek azon a helyen, ahol Szűz Mária meglátogatta rokonát, Erzsébetet. (4. kép)

Addigra ugyanis Gábrriel főangyal Szűz Máriának is megvitte az örömhírt, hogy a Megváltó őtöle fog születni. Jelül azt kapta, hogy rokonának, Erzsébetnek, öregségében fia születik. Majd az angyal arra intette, hogy keresse fel őt. A kis templom helyén jelent meg Názáretből a Szent Szűz, és köszöntötte Erzsébetet (Lk. 1, 39–56). A Szentírás szerint áldott állapotbeli találkozásukkor alighogy Erzsébet meghallotta Szűz Mária köszöntését, fölujjongott méhében a később Jánosnak nevezett magzat, és Erzsébetet gyermekével együtt eltöltötte a Szentlélek (Lk 1,41). Ennek következménye, hogy Jézuson és Szűz Márián kívül egyedül János született az ősbűn áteredése nélkül. János tehát anyja méhétől fogva el volt telve Szentlélekkel. Ő az Isten végső időkre szánt prófétája, aki születése, beszéde és tettei által meghozza az üdvösség idejét.<sup>8</sup>

3. Az újabb csoda a gyermek születését követő nyolcadik napon történt: Mária otléte alatt eljött az idő, és Erzsébetnek fia született. A szomszédok és a rokonok meghallották, hogy nagy irgalmasságot cselekedett vele az Úr, és együtt örültek vele. A csoda az Ószövetség törvénye szerinti körülmétélskor történt. E szertartás alkalmából szoktak a fiúgyermeknek nevet adni. A rokonság a kisfiút atyja nevéreől Zakariásnak akarta elnevezni. Anyja azonban felszólalt ez ellen: *„Semmi esetre sem, hanem Jánosnak fogják hívni.”* Amikor a rokonság ezeket felelte: *„De hiszen senki sincsen rokonságodban, akit így hívnának”*, Zakariást kérték fel dön-

8 Diós 1984. 292–293.

tésre. Az ősz pap írotáblát kért, és ráírta ezeket a szavakat: *János az ő neve*. Mihelyt abba hagyta az írást, azonnal megnyílt az szája, és újra tudott beszélni. Zakariás el-telt a Szentlélekkel, magasztalta az Istent, és hálaéneket zengve prófétált (Lk 1, 67–79). Első részében Istent dicsőítette azért, hogy ígéreteihez híven megkezdte Dávid házában a szabadítást. A második rész konkrétan fiára, Jánosra vonatkozó jövendölés: a gyermek próféta lesz, az Úr útját fogja előkészíteni (1, 76), az üdvös-ség ismeretére fogja tanítani a népet bűnei bocsánatára, Isten könyörülő irgalmá-ból, melyben meglátogatja választottjait.<sup>9</sup>

– *Névadása* tehát maga is *természetfeletti* eredetű, minthogy a Zakariásnak megjelenő angyal szólította föl a leendő apát a név választására. A héber–görög–latin eredetű János jelentése magyarul Istennek malasztja, másként: Isten megke-gyelmezett. Jelentése magában foglalja Keresztelő János azon élethivatását, hogy ő a Messiás előhírnöke.

– A Messiás útjának *előkészítője*. Előkészítő és úttörő feladatot vállalt az üdvös-séghez vezető idő, a Messiás elérése előtt (Jn 4, 27 sk). Jézus nyilvános fellépésének kezdetei Keresztelő Jánosnak a Jordán mellett megindított bűnbánó mozgalmába nyúlnak vissza. János a pusztában – távol a bűnös világiasság tájaitól és a profani-zálódott templomtól – hirdette a bűnbánat keresztségét a bűnök bocsánatára (Mk 1, 1–4), aminek páratlan üdvörtörténi jelentősége van (Lk 3, 1 sk).<sup>10</sup>

– Az ítélet utolsó aratásának hírlelője, vízzel a megtisztító bűnbánat keresztsé-gét nyújtja, hogy az utána jövő Erősebb majd Szentlélekkel és tűzzel kereszteljen, azaz Isten népének igaz tagjait megmentse; a bűnbánattól, megigazulástól vona-kodókat pedig megsemmisítse.

Prófétai bűnbánathirdetésének különlegességét és kiemelkedő jelentőségét adja az utánajövő Megváltó és az ítélet közvetlen közelsége. Ő az utolsó próféta, aki mint *közvetlen útkészítő, egészen a kezdődő Istenország küszöbéig vezet*. Az ehhez való végső felkészülésül hirdeti és adja a bűnbánat keresztségét, amelyet csak a megtérésre készeknek szolgáltatott ki kizárólagosan és véglegesen. (5. kép)

– János *válaszvonala az Ó- és az Újszövetség között*. Másként fogalmazva: az ő személye kapcsolja össze az Ószövetséget az Újszövetséggel. Alakja, kinézete a régi próféták szerinti, de már az újra mutat, azt hirdeti, képviseli. Még teljesen az ószö-vetségi prófétaság talaján áll. Még nem tesz különbséget a Messiás első és második eljövetele között. A végső idők lélekkvárását és az ítéletet együtt látja. Még nem tudta, hogy a Messiásnak először Isten kegyelmi idejét kell meghirdetnie, a szen-vedésnek és bűnnek alávetett emberiség megváltójaként kell megmutatkoznia, mielőtt második eljövetelekor ítéletre megjelenik, és eljön a világ minden bajának, igazságtalanságának és jogtiprásának vége. A törvény és a próféták Jánosig tartot-tak, azóta az Isten országának örömhíre terjed (Lk 16, 16).<sup>11</sup> Erre utal a következő

9 Radó 1940. 9–11.

10 Diós 1984. 292–293.

11 Seibert 1986. 137.; Radó 1984. 295.

evangéliumi jelenet is: „Egy alkalommal a farizeusok és írástudók így szóltak Jézus-hoz: »János tanítványai gyakran böjtölnek és imádkoznak, és ugyanígy a farizeusok tanítványai is; a tiéd azonban csak esznek-isznak.« Jézus így felelt nekik: »Csak nem foghatjátok böjtre a násznépet, amíg velem van a völegény? Eljön az idő, amikor elviszik a völegényt: akkor majd böjtölnek.« Példabeszédet is mondott nekik: »Senki sem hasít ki új ruhából foltot, hogy ócska ruhára tegye. Hiszen így az újat is elszakítja, és az ócska ruhára sem illik az új folt. Senki sem tölt újbort régi tömlőkbe, mert az újbor szétszakítja a tömlőket; a bor kiömlik, és a tömlők is tönkremennek. Az újbor új tömlőbe való: akkor mindkettő megmarad«”. (Lk 5,33–39)

– Jézus szavai szerint János prófétánál is nagyobb, asszonyok szülöttei közt nem született nagyobb Keresztelő Jánosnál (Mt 11, 7–11). Sokszor ezt mutatják ábrázolásai is. Például Rómában, a Musei Capitolini képtárában olyan ritka, de jellemző festményt láttunk ismeretlen festőtől a 17. század első feléből, amelyen fölül a Szentháromság koronázza meg Szűz Máriát, alul pedig Keresztelő Szent János hódol, alighanem a földi igazak képviselőjeként. Egy másik festményen a megdicsőült, trónoló Krisztus (Maiestas Domini) két oldalán az Őt magasztaló Szűz Mária és Keresztelő János. (6. és 7. kép) A nagyság örök életre érvényes dimenziójára utalva azonban tudatja Jézus, hogy bármily nagy volt is Keresztelő János, a mennynek országában a legkisebb is nagyobb nála (Mt 11, 11).

– Keresztelő János szerepe *üdv történetileg páratlan jelentőségű*, tevékenysége magát a Messiást vezette be. A megváltó Jézus lett János isteni küldetésének és prófétai nagyságának állandó tanúja azáltal, hogy maga is fölkereste a Jordánnál, és keresztségének fölvétele által vallomást tett prófétai igehirdetése és Isten népének fölkeszítése mellett (Mk 1, 9).

– Keresztelő János *tevékenysége egybekapcsolódik a Messiás megváltásának művelével*. Jézus Keresztelő János küldetését olyannyira összekapcsolta a saját megváltó hivatásával, hogy elődje bűnbánati keresztségét a saját maga követésének, megváltásának is előfeltételként szabja (Mk 11, 27–33; Lk 7, 29). Jézus az isteni megbízatás megvalósításában és az elutasítás sorsában egyaránt egynek tartja magát előfutárával.<sup>12</sup>

– Keresztelő Jánost a Messiás melletti *tanúságtétele transzcendens dimenzióba emeli*: nyomatékkal mutat rá a Jordánnál megjelenő Jézusra: „Íme az Isten Báránya! Ő veszi el a világ bűneit!” (Jn 1, 29), aki a megjövendőlt végítelő lesz. János érzekelte és tanúsította a keresztség után létrejött Isten-jelenést, mikor az előtűnő fényes felhőből e szavak hallatszottak: „Ez az én szerelmes fiam, kiben nekem kedvem telik, őt hallgassátok!” Tanúsította azt is, hogy Jézus megkeresztelkedésekor látta a Szentlelket leszállni az égből, mint galambot, és Jézus fölött maradni (Jn 1, 15–36).<sup>13</sup> Összességében a Szentháromságot érzekelte.

<sup>12</sup> Vö. Mt 11, 18–19.

<sup>13</sup> Radó 1940. 12–13.

- Csak János kapta meg már zsidó kortársaitól „a Keresztelő” nevet.<sup>14</sup>
- Mind a *négy evangélista* Keresztelő Jánossal kezdi elbeszélését.<sup>15</sup>
- Úgy volt kiemelkedő, hogy egyetlen *csodát sem tett*, bár életét a hagyomány szerint születésén kívül is csodák kísérték. A legenda szerint gyermekkorában egy angyal vezette őt a puszta, és állatbőröket adott neki öltözetül, amelyek csodálatos módon vele nőttek.<sup>16</sup>
- Kiemelkedő, heroikus mivolta, szemlélete következtében mégis *halhatatlannak* és *csodatévő erejűnek* tartották (Mt 14, 1–2). A Keresztelő kivégzése után ugyanis – a Kyffhäuser-mondatípusnak megfelelően – rögtön elterjedt az a híresztelés, hogy föltámadt, és az ő csodatévő ereje működik Jézusban (Mk 6, 14).
- Az Egyház Jézuson és Szűz Márián kívül az összes szent közül egyedül Keresztelő Szent Jánosnak ünnepli meg test szerint való *születése napját* az áteredő büntől való mentesség okán, június 24-én. Emellett vértanúságának emléknapja, mennyei születésnapja is ünnep (augusztus 29.). A magyar nép számára a Keresztelő mindkét évköri ünnepe a legfontosabb jeles napok közé tartozik, és szerepel Vízkereszt (január 6.) alkalmával is. Az ortodox egyházban Szent Ivánnak még számosabb, összesen hét ünnepe van az esztendőben.<sup>17</sup>
- Keresztelő János születésnapja *kozmosz* sarokpont szerinti, a nyári napfordulót, az év *legfényesebb* időpontját jelenti (az északi féltekén). János szerepe és lényege ennek felelt meg, amint Jézus mondta Jánosról: ő égő és világító szövétnek vala, ti pedig ideig-óráig akartatok örvendezni az ő fényében (Jn 5, 35). Amint a nyári napfordulótól csökken a napon belüli világosság aránya, úgy ez égő szövétneket feltéven az magas gyertyatartóra, mindennek szolgált világosságot és önnön maga lassan-lassan alábbszáll, és mind kisebb lesz. János is ezt mondta Jézusról: Neki növekednie kell, nekem pedig kisebbednem (Jn 3,30). Jézus karácsonyi születésével viszont a naponkénti világosság is növekedni kezd. Megszületik a Fény.<sup>18</sup>
- Az Egyház csak Krisztus feltámadásakor és János születésekor *szentel tüzet*, és a tűz üszökének megszentelő, bajelhárító erejét is mindkét esetben egyaránt használták.<sup>19</sup>
- Malakiás próféta említett jövendölésében a Messiás előhírnökét *angyalnak* nevezi: íme elküldöm az én angyalomat, ki megszerzi az te utadat teelőtted, azaz prédikálván és keresztelvén (Mal 3, 1). (8. kép) Elterjedt, angyalszárnyakkal való ábrázolása arra utal, hogy János aszketikus, teljes erkölcsi tisztaságú életet élt,

14 Diós 1984. 290.

15 Radó 1940. 14.

16 Diós 1984. 290–291.; Seibert 1986. 138.

17 Diós 2000. 584. – Szent Iván ünnepei az ortodox kalendáriumban: augusztus 29., június 24., május 25., október 12., szeptember 23., február 24., január 7. (Online: <http://pered-iko-noi.ru/ioann-krestitel> – Utolsó hozzáférés: 2019. augusztus 29.)

18 Bálint 1977 I. 462–463.

19 Bálint 1977 I. 469–470.



anyagtalán dicsőségre jutva<sup>20</sup> inkább angyalnak, mint embernek nevezhető. Már földi életében angyal volt, amilyenekké az igazak lesznek a mennyben, Krisztus tanítása szerint: „Abban az időben szadduceusok jöttek Jézushoz, akik azt mondják, hogy nincs feltámadás. Megkérdezték őt: »Mester! Mózes megírta nekünk, hogy ha valakinek a testvére meghal és gyermek nélkül hagyja hátra feleségét, akkor a testvér vegye el annak a feleségét, és támasszon utódot testvérenek. Volt egyszer hét testvér. Az első feleséget vett magának és meghalt, nem hagyva utódot. (...) Hasonlóképpen feleségül vette az asszonyt mind a hét, és nem hagyta utódot. Végül meghalt az asszony is. A feltámadáskor - ha ugyan feltámadnak -, ezek közül melyiknek lesz a felesége? Hiszen mind a hétnek felesége volt!« Jézus azt felelte nekik: »Nyilván azért tévedtek, mert nem ismeritek az Írásokat, sem az Isten hatalmát! Hiszen amikor a halottak feltámadnak, már nem házasodnak, sem férjhez nem mennek, hanem olyanok lesznek, mint az angyalok a mennyben. A halottak feltámadása felől pedig nem olvastátok-e Mózes könyvében a csipkebokorról szóló résznél, hogy miként szólt Mózeshez Isten: Én vagyok Ábrahám Istene, Izsák Istene és Jákob Istene! Isten nem a halottak Istene, hanem az élőké. Így tehát nagy tévedésben vagytok!«” (Mk 12, 18–27) Másrészt az angyalmivolt azért is kapcsolódik Keresztelő János alakjához, mert a görög *angelosz* szó egyszerre jelent követet, hírnököt és egyszerre angyalt. János angyalságánál tehát egybekapcsolódik az aszketikus, anyagtalán minőség és erkölcsi nagyság az angyal szó másik, leginkább Gábel arkangyal képviselte 'Isten követe, hírnöke' jelentésével.<sup>21</sup> (9. kép)

– János pusztában lakozott, és önmegtartóztatóan, kevés étel mellett szegény öltözetben élt, miként Szent Illés próféta. Amikor a zsidók a Jordán déli folyásának sztyeppevidékén meglátták a Keresztelő bőrvével összefogott teveszőr ruháját és szűkös pusztai étkezését (Mk 1, 6), egykori legizsibb prófétájukra, Illésre emlékeztek, akin „szórruha volt, a derekán pedig bőr” (2Kir 1, 8), és akinek az akkori zsidóság várakozása szerint a Vég előtt vissza kell térnie, hogy a Messiás előfutáraként fölkészítse a népet az üdvösség idejére. János az utolsó próféta, aki mint közvetlen útkészítő, egészen a kezdődő Istenország küszöbéig vezet. Ezért az ősegyház joggal látta meg benne az újra eljövő Illést (Mt 7, 10, 14).<sup>22</sup>

– János *Jézus keresztatyja*, mert ő keresztelte meg a Jordánban az Atya és a Szentlélek támogató jelenlétében. Görögországi szentélyfreskón láthatjuk, hogy Jézus a bűnbánat keresztségéhez járulva magára vette a világ bűneit, miként lábánál sárkányfejek acsarkodnak. A kép bal oldalán Jézus Jánosra mint előhírnökére mutat. (10. kép)

– János *szózat*, a pusztában kiáltó szava, az Örök Bíró prédikátora. (11. kép)

– János a *menyei* felséges Királynak előtte járó udvarmestere.

<sup>20</sup> Vö. Berki 1975. 242.

<sup>21</sup> Seibert 1986. 137.

<sup>22</sup> Diós 1984. 290–291.

– A római Keresztelő Szent János-főszékesegyház (lateráni bazilika) a katolikus egyház legtekintélyesebb temploma, a Földkerekség minden templomának édesanyja és fejedelme. Szentélymozaikján az eredeti, 4. századból való Krisztus-kép látható, amely az elnyomatásból fölszabadult hívek számára a templomszenteléskor Jézus valóságos megjelenésének élményét adta. Alatta a Szentlélek galamb képében, s a Tőle jövő, általa öntözött, ékkövekkel díszített gyözedelmes kereszt. Szárai találkozásában, mintegy origójában Jézus Keresztelő János kereszttségét veszi.<sup>23</sup> Együtt látjuk tehát Keresztelő János felkészítő bűnbánati kereszttségét és a rákövetkező, Jézus hozta, Szentlélekkel való keresztst. Ez az egymásra épülő, kettős keresztst áll a szentélymozaik középpontjában, és a boltozat annak létfontosságú, örök életre vezető jelentőségét hangsúlyozza. A Szentlélek öntözte víz a kereszt alatt négy folyóvá válik, ami egyszerre jelzi a Paradicsom folyóit, édeni világát, és egyszerre idézi a négy evangéliumot, Krisztus tanítását. A Szentlélek e „keresztvizei” között a mennyei Jeruzsálem látható, amelynek az egyház tanítása szerint élő, megkeresztelt emberek polgárai lesznek. Őket a vízből ivó szarvasok, juhok és bárányok jelképezik. A kereszt melletti szentek sorában ismét látjuk a teveszörnyű Keresztelő Szent Jánost. A Megváltó előfutára rámutat az Isten Bárányára, Jézusra.<sup>24</sup> (12. és 13. kép)

– Keresztelő Szent Jánost a keleti kereszténység ikonosztázán kötelező és előkelő, *Krisztus melletti hely illeti* meg, a miseliturgia könyörgéseivel összhangban (14. kép). Keleten a 6. században kialakult közbenjáró, könyörgő témájú, ún. *deészis*-képeken Mária és Keresztelő János mint az emberiség közbenjárói, főhelyen veszik közre Krisztust. Nyugatra kerülve, a 13. századtól megjelenik az Utolsó ítélet képeken, illetve a Mindenszentek ábrázolásokon. A középkorban elterjedt a gyermek Megváltót a karján tartó vagy tápláló Madonna két oldalán lévő szentek ábrázolása is, jellemzően szintén Keresztelő Jánossal a fő helyen. Külön csoportot alkotnak a gyermek Jánost mint a Gyermek Jézus játszótársát ábrázoló képek. Gyakran szerepel János a Golgotán, ujjával rámutat a keresztben függő Isten Bárányára. János életének jelenetei már a 6. századi könyvfestészetben és az ókeresztény mozaikművészetben is megtalálhatók. A teljes János-ciklus a következő jelenetekből áll: Zakariás és az angyal, János születése, Prédikál a pusztában, Megkereszteli Jézust, Megfeddi Heródest, Szalóme tánca, János lefejezése és temetése. Életének más fontosabb jelenetei: a legenda szerint többször meglátogatta a Szent Családot Egyiptomban, ezért gyakori az ő társaságukban, ill. a Madonna

23 Az általam ismert irodalomban e kereszt közepén lévő képről és annak jelentőségéről nem esik szó.

24 Bálint 1977. I. 463–464., Tóth 1988. 15–16. Lásd még online: <https://ujember.hu/minden-templom-anyja-es-feje/>; [https://hu.wikipedia.org/wiki/Lateráni\\_bazilika#A\\_szentély-apszis](https://hu.wikipedia.org/wiki/Lateráni_bazilika#A_szentély-apszis) (Utolsó hozzáférés: 2019. szeptember 19.)

mellett; János a pusztában elmélkedve készül föl a prófétaságra; prédikál, bűnbánatot hirdet.<sup>25</sup>

## Kultusza

Keresztelő János pártfogását a középkor különösen nagyra tartotta, hiszen maga az Úr mondotta róla: „*asszonyok szülöttei között nem támadt nagyobb Keresztelő Jánosnál*”. (Mt 11, 11). (15. kép)

Magyarországon a *tiszteletére szentelt* ma ismert *templomai* (16. kép) és vele kapcsolatos helynevei jórészt még a középkor világát idézik.<sup>26</sup>

– János az, akit Izajás próféta említ, amikor így szól: „*A pusztában kiáltónak ez a szava: készítsétek elő az Úr útját, egyengessétek ösvényeit!*” (Mt 3, 1–3). Ez Keresztelő János kultuszában is az egyik jellemző motívum. A Keresztelő pusztai életét követték, és az Úr útjának előkészítését aktualizálták – hazai missziós feladatot is ellátva – a pusztába, kietlenbe, néptelen vidékre, az ország periferiájára települt, illetőleg monasztikus magányt kereső *szerzetes közösségek*, és gyakorta választották a pusztában kiáltót védőszentjüknek. Az Árpád-kori Magyarország gyepűhatárának János tiszteletére emelt monostorai, templomai a Keresztelő életét követve helyezték magukat az ő oltalma alá ama világkép szerint, melyben a mennybeivé lett szentek képesek segíteni és együttműködni a földi élet sikere érdekében. Bűnbánattal a Messiás útjának előkészítése, azaz a János-szimbólum különösen a Szentföld védelmére alakult Szent János- vagy Johannita lovagrend hivatásában jutott kifejezésre. III. Béla király telepítette őket hazánkba, IV. Béla pedig rájuk bízta az ország délkeleti részének védelmét. A Keresztelő példaképe érvényesült a premontrei és ciszterci rendnél is. Jellemzően az Árpád-kori gyepűhatár szélén vagy már azon kívül telepedtek meg, így terjesztve, tágítva a katolikus ökumenét.<sup>27</sup>

– A középkor végén Keresztelő Szent János patrónusa volt a *mészárosok* budai, a barokk időkben pedig aradi céhének, vértanúságának eszköze és a szakma jellegzetes szerszáma, a bárd miatt. Tisztelték a *bányászok* is, mint a településtől távol, a kietlenben élő szentet.

– Keresztelő János kultuszát tükrözik *ábrázolásai* is. Középkori freskóinkon Trencsén (Trencsén m., Trenčín, Szk.), Vizsoly (Abaúj-Torna m.) Keresztelő János Heródes előtt jelenete (1400 körül), Almakerék (Nagy-Küküllő m., Mălâncrav, Ro.) János lefejezése (14. sz. 1. fele) festménye mellett megtaláljuk Nógrádsáp (Nógrád m.) katolikus és Csetnek (Gömör-Kishont m., Štítňik, Szk.) evangélikus-sá lett templomában a Jézus megkeresztelése (egyaránt 15. sz. 1. fele) jelenetet (17. kép). Középkori táblaképei 17 településről, gótikus faszobrai hat helyről maradtak

<sup>25</sup> Seibert 1986. 68–69., 139., 29. kép, 232.; Diós 2000. 583.

<sup>26</sup> Bálint 1977 I. 464–465.

<sup>27</sup> Bálint 1977. I. 464–465.

fönn. Életét bemutató gótikus szárnyas oltár két felvidéki és egy erdélyi településről őrződött meg. Barokk művészetünk kimagasló, Jánost ünneplő alkotásai Jászó (Abaúj-Torna m. Jasov, Szk.) premontrei prépostsági templomának freskóciklusai, főoltárképe és ebédlőjének mennyezetképe, Heves mennyezetképei, Felsőelefánt (Nyitra m., Horné Lefantovce, Szk.) pálos templomának freskói. Barokk keresztelődmedencéinken legtöbbször János szoboralakját látjuk, amint Jézust megkereszteli. (18. és 19. kép) János számos barokk iskoladrámájának is hőse.<sup>28</sup>

– Egy 15. századi forrás szerint a hazai egyház három módon szokta ünnepelni János születése napját. Először vigíliát tartottak böjttel. Másodszor János napját tűz vagy égő fáklák készítésével ünnepelték, megjelenítve Krisztus mondását, hogy János lángoló és világító lámpás volt (Jn 5,35), s hogy az Isten azért küldte, hogy tanúságot tegyen a világosságról (Jn 1,5). Így *Szent Iván tüze* a Fény, a Tűz s ilyenként a Szentlélekisten és Jézus tűzzel és Szentlélekkel való keresztelésének is a megidézése. Másrészt emlékeztettek arra, hogy a pogánnyá lett Julianus császár (Kr. u. 361–363) elégettette a szent földi maradványait. Szent ujját azonban, amivel Krisztust megmutatta a világnak a Jordán folyónál, ereklyeként kimentették. A 16. századi főpap, Telegdy Miklós szerint Keresztelő János születésének örömeire szoktak tüzet rakni, mintha még most is örvendeznének annak, hogy Jánost az Isten e világra küldötte. Harmadszor a tűzgyűjtáshoz számos kultikus hagyomány kötődött népünk körében: ének és tánc, a tűz átugrása, rituális mozdulat és hiedelem.<sup>29</sup>

– A *népi kultusz* paradigmikus vonása, hogy Keresztelő János életének fő mozzanatai *archetipikus, misztikus szemlélettel* jelenvalóvá válhatnak. A vízzel kapcsolatos szokások János keresztelő tevékenységét felidézve kerültek a népszokások közé. Tér- és időbeli unio mystica megnyilatkozásának<sup>30</sup> látjuk, hogy a csíkdelnei (Csík m., Delnița, Ro.) Keresztelő Szent János-templomban Jézus előfutára születésének jelenvalóvá váló szent idejében, június 24-én, illetve vigíliáján a templom szent helye is azonosul Keresztelő János keresztelésének helyszínével. A templom búcsúnapjára virradó éjszakán a nép bent alszik a templomban, s ilyenkor „*hallani a Jordán vizének zúgását*”. Más csíki falukban tízesenként az asszonyok zöld ágakból sátrakat rögtönöznek, és előimádkozójuk vezetésével imádkozva virrasztanak benne, mintegy a szabadban, a keresztségre érkező Jézusra várva.<sup>31</sup> A falusiak az ünnepi idő révén mindkét esetben *azonosultak Keresztelő János tevékenységének eredeti közegével*. Ehhez hasonlóan magyarországi horvát települések leányai rítusaik révén részesei lettek Szent János világnak. Az ünnep előtt négy

28 Radocsay 1977. 121., 130., 159., 173.; Bálint 1977 I. 467.; Bálint 1977. II. 234.

29 Seibert 1986. 138.; Bálint 1977. I. 469–470., II. 233. Lásd még: <https://www.origo.hu/tudomany/20120618-megvizsgaltak-keresztelo-janos-allitolagos-csontjait.html> (Utolsó hozzáférés: 2019. szeptember 10.)

30 Limbacher 1998.

31 Bálint 1977. I. 468.; Bárth 1990. 417.

héten át minden este összefogózva körtáncot jártak, és énekeltek. Eközben a Keresztelő mintegy kortársukká vált: János szánt, majd a föld alá aranyalmát szánt, ő rakja a tüzet, s ő is lobogtatja. János mint égő és világitó fáklya (Jn 5, 35) az el nem emésztő szent tűznek, anyja méhétől kezdve a Szentlélek tűzének hordozója (Lk 1,41), megoltalmaz a tűzvészről. Hazai délszlávok leányai Szent Iván virágából (*ivanjac*) koszorút fontak, majd a koszorút az épület elejére szokták akasztani, hogy házuk le ne égjen.<sup>32</sup>

– Nevébe foglalt hivatása alapján Keresztelő János a korán, különösen a keresztetlenül elhalt gyermekek mennyei pártfogója. Szegedi néphit szerint az ilyen gyermek a túlvilágon is állandóan sírdogált a keresztség után. Aki meghallotta, könyörületből vetett egy fém pénzdarabot a hangocska felé, és mondta: „*En tégöd mögkörösztöllek Körösztölő Szent János nevibe!*” Ilyenkor aztán a gyermek megnyugodott és üdvözült. A *halottkultusz* mellett Szent Iván hivatását *gyógyító ráimádkozásaink* is nagyra tartják, és rituálisan aktualizálják. Hagyományosan János módjára mintegy megkeresztelik a gonosz betegséget, és így misztikus módon ártalmatlanná teszik.<sup>33</sup> (20. kép)

– A *Keresztelő vértanúságának* napjához, népi elnevezéssel *Nyakavágó János* alakjához és ünnepéhez szintén archetipikus és misztikus szemléleten alapuló hitvilág kapcsolódott. A *vértanú fejét* a középkorban vagy kifaragták, vagy tál fenekére festették. Érintését fejfájásról még a barokk időkben is foganatosnak tartották. Imádság közben a beteg fejére helyezték, vagy egyszerűen a beteg kalapját borították rá. Külföldi német adatok szerint a tálát vízre is dobták, ha valaki belefulladt. Úgy vélték, hogy a bajba kerültet ott kell keresni és kifogni, ahol a tál megállott. Ilyen tálát függesztettek ki egyes vidékeken a templom ajtaja fölé is. A kultusz középkori hazánkban is virágzott. Perényi Imre nádor, de inkább özvegye, Kanihsay Dorottya a gyulafehérvári székesegyháznak János fejével ábrázolt és számos drágakövel ékesített kristálytálakat ajándékozott, miután a mohácsi csatában fiuk, Perényi Ferenc erdélyi, később váradi püspök elesett. Ifjú fejét a törökök levágták, és Budára vitték Szulejmán szultánnak. A család nyilvánvalóan a gyásznapra és az elesett püspökfiúra való emlékezéssel ajándékozta az említett tálakat a gyulafehérvári székesegyháznak. Mindezekkel összefügghet, hogy az ősi Perényi-címeren levágott emberfő látható. János fejének tiszteletéről még a jánosgyarmati (Bars m., Jánová Lehota, Szk., 1500?), szebellébi (Hont m., Sebechleby, Szk., 1500) tájói (Zólyom m., Tájov, Szk., középkori) és a franciskánusok budai kolostorában őrzött kora barokk tál is tanúskodik.

– A vértanú szent misztikus szemléletét és pártfogásának igényét mutatja, hogy több település sorában Nagyszombat (Pozsony m., Trnava, Szk.) plébániatemplomának középkori eredetű titulusa Nyakavágó János. (21. kép) A város középkori

32 Bálint 1977. I. 475–476.

33 Bálint 1977. I. 476–477.

*pecsétjén* a szent tálra tett feje van kivésve. Föltétlenül középkori eredetű a szepeségi Kisszeben (Sáros m., Sabinov, Szk.), továbbá Nagyőr (Szepes m., Strážky, Szk.) és Szepesolaszi (Szepes m., Spišské Vlachy, Szk.) hasonló pecsétje is.

– Az 1710-ből való sükösdői kéziratok kis rituálé egyik, *fejfájásokra adott áldásában* analógiás módon Keresztelő Szent János és a szintén lefejezett Szent Dénes menyei közbenjárását kéri. A horvát nép is fejfájás idején fordult Jánoshoz. Ünnepe nem jó vágni, szabni. János lefejezése napján nem jó tálból enni, csak lábosból, mert a hóhérok tálba folytatták Szent János vérének. Ez a hagyomány szélteben megtalálható a ruszin nép körében is. Az ünnep vigíliáján a beregi ruszin nem evett semmit, aminek feje volt, még káposztát sem. Tálból sem étkezett. Számos görögkatolikus falunkban máig böjtölnek: csak gyümölcsöt, dinnyét esznek, és az analógiás mentalitásnak megfelelően kést nem használnak.

– További tárgybeli és folklórbeli misztikus kapcsolatokat mutató példa Németpróna (Nyitra m., Nitrianske Pravno, Szk.) *szakrális-mágikus hagyománya*, mely szerint hajnalban, még napkelte előtt feketeürömmel ütögettek a földben fejlődő *káposztafejekre*, és német tájszólásukban ezt mondták: „*Nyakavágó János, könyörögi, hogy a káposztának szép feje legyen!*” Községük címere vörös/véres pajzson tálát mutat, benne a Keresztelő levágott feje. János fővétele jellegzetes epizódként, példázatként felbukkan a máriapócsi szakrális táj fiának, Fedics Mihály, híres szabolcsi mesemondónak egyik meséjében is. A történet befejezése ennek a képzetkörnek kései visszhangja. Fedics a meseepizódhoz még azt is hozzátette, hogy János fővétele napján nem jó tálból enni, csak lábosból, mert a hóhérok tálba folytatták Szent János vérének, ahogyan azt, a ruszinokra utalva, már szintén megfigyelhetjük.<sup>34</sup> (22. kép)

– Egy települési közösség, egyházközség, illetve kegyúr szakrális, mágikus igényét jelzi a temploma és települése számára történő *védőszentválasztás*. Országosan Keresztelő Szent János a 7. leggyakoribb patrónus (178 templom), s ezek döntően középkori titulusok továbbélései. Az utóbbi évszázadokban kevésbé választották őt védőszentnek.<sup>35</sup> Viszont az Arad megyei börtön kápolnáját 1820-ban a fogságra vetett Keresztelő János oltalmába ajánlották, nyilván azért, mert ő is börtönben sínylődött, s a fogházban időszerű pártfogásáért könyörögni. Itt ugyanakkor a Keresztelőt fogva tartó szentföldi és az Arad megyei börtön misztikus egységét is megfigyelhetjük. János vértanúsága fölbukkan a protestáns bibliai epikában is.<sup>36</sup> Csíkszentdomokoson (Csík m., Sándominic, Ro.) és Csíkmadaraszon (Csík m., Mădăraș, Ro.) e napon Keresztelő Szent János angyalságának meg-

34 Bálint 1977. II. 234–236. (Online: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Németpróna> – Utolsó hozzáférés: 2019. szeptember 11.)

35 Lengyel–Limbacher 1997. 99.

36 Bálint 1977. II. 234., Balázs 1993.

felelően a gyermekek *angyalozni* szoktak házról házra, ünnepköszöntő énekekkel.<sup>37</sup>

– Szent Iván népi tiszteletét a fentiek alapján analógiás mágikus és archetipikus misztikus mentalitás jellemzi, másrészt pedig kozmikus töltetű. A *nyári napfordulatot* ősidőktől fogva valamiképpen minden nép számon tartotta, és legtöbbször lángoló tűz gyújtásával ünnepelte. Az archaikus európai képzetvilág napforduléhoz kötődő kozmikus jelentőségét az egyház magáénak is tekintette, és beleépítette az esztendő liturgikus rendjébe. A Szent Iván-napi *tűzszentelés* a legtöbb országban bekerült az ünnepi szentelmények közé. Az ilyenkor szokásos tűzugrás archetipikus magyarázata, hogy először János ugrált az örömtől édesanyja méhében, a magzati Jézust hordozó Szűz Mária látogatása alkalmával. „*Alighogy Erzsébet meghallotta Mária köszöntését, följuggongott méhében a magzat és Erzsébetet eltöltötte a Szentlélek.*” (Lk 1, 41). Ezért kell a tüzet háromszor átugrani, hogy János közbenjárására a Szentháromság nagyobb kegyelmet adjon.<sup>38</sup> Ilyen értelemben a Szent Iván-ünnepi tűzugrás Keresztelő János Szentlélek tüzével való eltelésének is misztikus felidézése.

– A *Szent Iván tüzé*hez kapcsolódó szokásoknak összességükben számos további célja is volt, melyeket az magyaráz, hogy elérkezett az esztendő legfényesebb napja, ennek megfelelő vallási értelemben pedig elérkezett az emberiség történetének legfényesebb időszaka: Keresztelő János születésével és előfutárságával az idők teljessége, az üdvösséghez vezető idő, a Messiás elérése. Ezért Szent Iván ünnepén lehetővé válik a gyógyítás, szépségvarázslás, házasságjólás és -varázslás, a gabona, a kender bő termésének és jó minőségének biztosítása, a gonosz távoltartása, jégverés, dögvész és köd elkerülése, halottkultusz, főként a gyermekhalottak üdvösségének biztosítása. A naphoz mátkázó, barátságkötő szokások is kapcsolódnak. A Szent Iván-napi tűznek egészségvarázsló szerepe is volt, közvetlenül a tűz átugrálása, valamint a felette füstölt különféle növények révén. Például a Zóbor-vidéki Menyhen (Nyitra m., Mechenice, Szk.), Gimesen (Nyitra m., Jelenec, Szk.) virágos bodzafaágat pároltak a tűzön, amit később daganatra tettek. Tardoskedden (Nyitra m., Tvrdošovce, Szk.) a tűzön megpörkölt vadbodzát az ágyba vitték a bolhák ellen. Vajkán (Vojka nad Dunajom, Szk.) vasfüvet, fodormentát, tisztesfüvet füstöltek, ebből főztek teát „mellfájás” ellen. Kolon (Nyitra m., Kolicany, Szk.) fiatalága 19. századi följegyzés szerint úrnapi párlós füvekkel vegyített szalmarakásokat gyűjtött meg, miközben daloltak, táncoltak. A fellobogó lángokat pedig egyenként valamennyien átugrálták. A tűzre vetett illatos füvekkel a gonoszt vélték elűzni, hogy a vetésben kárt ne tegyen, a kutakat, forrásokat meg ne rontsa.<sup>39</sup> A magyar népi növénynevadásban a szentekkel kapcsolatos elnevezések között Keresztelő Szent János a leggyakoribb. Ilyen az orbáncfű, mely már az óko-

37 Bálint 1977. I. 473–474.

38 Bálint 1977. I. 462.

39 Tátrai 1990. 191–192.; Bálint 1977. I. 470–473.

riak figyelmét is fölkelte, hogy fény felé tartott levelein perforálásszerű apró pontocskák vannak. A germánok mitológiájában nagyon fontos volt, különösen a nyári napfordulón rendezett ünnepek alkalmával. Régóta használt népi gyógynövény, gonoszűző és gyógyítóereje alapján Keresztelő János növényeinek egyike.<sup>40</sup>

– Míg a római katolikusoknál a virágok egyházi megáldása rendre Nagyboldogasszony ünnepén történik, a magyar görögkatolikus liturgikus gyakorlatban a *füvek és virágok megáldására* rendszerint Keresztelő Szent János születése napján került sor. A szentelt fű, népi nevén „tisztessű”, „szentelt dudva” Észak- és Északkelet-Magyarország görögkatolikusainak körében a szenteltvíz mellett a legkedveltebb szentelménynek számít. Összetétele csaknem fálvanként változó. Egyik legfőbb összetevője a tisztessű, de a kertek, kaszálók, rétek szinte minden ismeretebb virága belekerül a csokorba. A szentelés meghatározó értékét szemlélteti a rakacai (Abaúj-Torna m.) hiedelem, mely szerint templomba menet az út menti virágok így kiabálnak a szentelésre igyekvők után: „*Engem is vigyetek!*” Mikóháza és Végardón a szentelt füvet épülő házakba falazták. A szentelt csokorból egyes füveket külön is megfőznek bizonyos betegségekre. Például a rossz álmú gyereket korábban a rettegőfű főzetében fürösztötték meg, a Szent Antal tüze levében azokat, akiknek bőrét kiütések lepték el. A szentelt saláta ijedségre használt, a szentelt fokhagyma pedig máig is több mágikus, gonoszt távoltartó eljárásban szerepel. A szentelt fű a koporsóba téve az embert utolsó útjára is elkíséri.

– Görögkatolikusoknál *gyümölcsszentelésre* is sor kerül. A Nyírségben többfelé Keresztelő Szent János feje vétele napján szőlőt, szilvát, almát is szenteltettek. Ezt a napot teljes gyümölcsbőjtéként tartották meg. A gyümölcs eulogikus szerepét mutatja a hajdúdorogi (Hajdú m., ma Hajdú-Bihar m.) János almája, amelyet Keresztelő Szent János napján a gyermekeknek szórtak szét az elhunyt kisdedek emlékezetére-javára.<sup>41</sup>

– Baja (Bács-Bodrog, ma Bács-Kiskun m.) bunyevác lányai *Szent Iván virágából* koszorút fontak, és fejükre tették. A Szent Iván tüzét legénnyel, párosan átugrották, hogy megtisztuljanak, és majd termékenyek legyenek, magzatot szüljenek. Hazamenve, koszorújukat a ház homlokzatára tűzték. Felsőszentiván németbunyevác népe azért szokta a koszorút a ház elejére akasztani, hogy a ház le ne égjen. Az *ivanyicának* nevezett virágkoszorú kapura, ház falára tétele a pravoszláv szerbekenél is általános, amint a szokás maradványait Szentendrén is láthatjuk.<sup>42</sup> (23. kép)

Szimbolikus egybeesés, hogy a mohácsi vész Nyakavágó Szent János napján szakadt a nemzetre. Mohács Fájdalmas Szűzanya tiszteletére szentelt temetőkápolnáját 1859-ben alapították, tehát az abszolutizmus korának hazafias kegyelete

40 Stirling 2007. 868.; 2005. 146.

41 Bartha 1990. 434–436.

42 Bálint 1977. I. 476.



emelte. Mint a helybeliek mondogatták, amint Heródes Jánosnak fejét vétette, úgy vette a török nemzetünk fejét, a királyét is. A kápolna belsejében Dorffmeister István két olajképe: az egyik a mohácsi pusztulást, a másik pedig Lotharingiai Károly mohácsi, pontosabban nagyharsányi győzelmét örökítette meg. Négy menyegyzetfreskója János vértanúságát ábrázolja. Négy falfreskó a mohácsi csatát örökíti meg. A közbeeső cselegyeken ott látjuk a Jelenések könyvének négy lovasát, a pusztítás biblikus jelképeit is, amelyek itt Mohácsra is emlékeztetni akarnak.<sup>43</sup>

### Keresztelő János alakjának, pártfogásának időszerűsége

Eddig a múlt. De hogy szekularizált világunkban milyen szükség van kultuszának aktualizálására, azt végezetül három példával szeretném szemléltetni. A felvidéki Hárskút (Gömör-Kishont m., Lipovnik, Szk.) ősi Szent János-temploma mellett kápolnája is fennáll. Benne a Keresztelő elementáris népi szobra, az eget és a csillagokat mutató kozmikus környezetben. (24. kép) Ez az a tágasság, amelyet a hitélet kialakított Szent János születésének a nyári napfordulóval való azonosításával, és Jézusra, máskor az égre mutató alakjával. A szabadság el nem idegenedett, be nem szűkített, le nem degradált mivolta.

Szintén a Felvidéken, a Rozsnyó melletti Berzété (Gömör-Kishont m., Brzotín, Szk.) katolikus templomának padlásán találtam összegöngyölve azt az olajvaszon képet (25. kép), amelyen a kicsi Jézus belelehel, belecsokolja isteni lelkét a kis Jánoskába, hogy küldetését betölthesse az isteni létforrás csodálatos és nélkülözhetetlen erejével. Voltaképp ez az ábrázolás rokon a Sarlós Boldogasszony Vizitáció-jelenetével, amikor az Erzsébetet meglátogató Mária méhében hordozott Jézus közelségére a magzati János eltelik Szentlélekkel.

Végül egy teljesen más aktualitás is megemlítendő: János meddőnek tartott szülők gyermeke. Utolsó képünkön Erzsébet áldott állapotban való találkozását és Keresztelő János születését látjuk a Szent János-oltár részleteként a katalóniai Santa Coloma de Queralt várkápolnájából 1356 körül. (26. kép) A meddőség problémája napjaink modern világában is igen jelentős mértékű. Ha idesoroljuk a családalapításra, gyermekáldásra törekvés halogatását, sőt elhalását, akkor a modern fogyasztói világ egyik legfőbb válságjelenségével találkozunk. A demográfusok szerint a Nyugatnak döntőrészt már véglegesen bealkonyult. János és szülei, Zakariás és Erzsébet példája mégis adhat reményt és megoldást – ha fölismerjük, hogy János előkészítő munkájával elérkezett az idők teljessége. Ha fölismerjük, hogy a Messiás eljövételével Isten kegyelmi ideje, a lélekkvárás szüntelen forrása és az Istenország örömhíre terjed. Ha e fölismeréssel megújul a hit, a remény és a szeretet.

43 Bálint 1977. II. 236–237.

## Szakirodalom

BALÁZS Lajos

1993 Szent János napi angyalozás Csíkszentdomokoson. *Néprajzi Látóhatár* II. 1–2. 1–27.

BÁLINT Sándor

1938 *Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza*. Budapest: Szent István Társulat.

1942 *Az esztendő néprajza*. Budapest: Magyar Szemle Társaság.

1977 *Ünnepi kalendárium. A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából I–II*. Budapest: Szent István Társulat. Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója.

BARTHA Elek

1990 A görögkatolikus magyarság vallási néprajza. In: Dömötör Tekla (főszerk.): *Népszokás, néphit, népi vallásosság. Magyar Néprajz VII.* 425–442. Budapest: Akadémiai Kiadó.

BÁRTH János

1990 A katolikus magyarság vallásos életének néprajza. In: Dömötör Tekla (főszerk.): *Népszokás, néphit, népi vallásosság. Magyar Néprajz VII.* 331–424. Budapest: Akadémiai Kiadó.

BERKI Feriz, D. Dr. (szerk.)

1975 *Az ortodox kereszténység*. Budapest: Magyar Ortodox Adminisztratúra.

DIÓS István, Dr. (szerk.)

1984 *A szentek élete*. Budapest: Szent István Társulat. Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója.

2000 János. In: Diós István, Dr. (főszerk.)–Viczián János, Dr. (szerk.):

*Magyar katolikus lexikon V. kötet. Homo–J.* 582–587. Budapest: Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója.

JAKAB Albert Zsolt

2011 *Emlékállítás és emlékezési gyakorlat. A kulturális emlékezet reprezentációi Kolozsváron*. Doktori disszertáció. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar. (Online: <http://doktori.btk.elte.hu/lit/jakabalbertzsolt/diss.pdf> – Utolsó hozzáférés: 2019. szeptember 4.)

JORDÁNSZKY Elek

1836 *Magyarországban, 's az ahoz tartozó Részekben lévő boldogságos Szűz Mária kegyelem' képeinek rövid leírása*. Pósonban: Belnay' örökösének betűivel. (Faksimile kiadás: 1988, Budapest: Akadémiai Kiadó)

LENGYEL Ágnes–LIMBACHER Gábor

1997 *Népi vallásosság a Palócföldön*. Balassagyarmat: Palóc Múzeum.

LIMBACHER Gábor

1994 Egy nógrádi javasasszony életútja és gyógyítóvá válása. *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XIX.* 139–156. Salgótarján: Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága.

- 1998 A népi unio-mystica, mint a vallási néprajz értelmezési szempontja. In: Pócs Éva (szerk.): *Extázis-álm-látomás*. Budapest: Balassi Kiadó.
- LONOVICS József
- 1857 *Népszerű egyházi archaeologia I. Az egyházi évkör*. Bécs: Hopf János.
- RADOCSAY Dénes
- 1977 *Falképek a középkori Magyarországon*. Budapest: Corvina Kiadó.
- RADÓ Polikárp O. S. B. (szerk.)
- 1940 *Az Egyház szentjei*. Budapest: Palladis R. T.
- SEIBERT, Jutta
- 1986 *A keresztény művészet lexikona*. Budapest: Corvina Kiadó.
- STIRLING János
- 2005 Orbáncfű. In: Diós István, Dr. (főszerk.)–Viczián János, Dr. (szerk.): *Magyar katolikus lexikon X. kötet. Oltal–Pneu*. 145–146. Budapest: Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója.
- 2007 Szent János növényei. In: Diós István, Dr. (főszerk.)–Viczián János, Dr. (szerk.): *Magyar katolikus lexikon XII. kötet. Seq–szentl*. 868. Budapest: Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója.
- TÁTRAI Zsuzsanna
- 1990 Jeles napok – ünnepi szokások. In: Dömötör Tekla (főszerk.): *Népszokás, néphit, népi vallásosság. Magyar Néprajz VII*. 102–264. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- TÓTH K. János, Dr.
- 1988 *Római virágszedés*. Bécs: Művészettörténeti Társaság.
- WIMMER, Otto
- 2008 *Szentek szimbólumai*. Budapest: Jel Könyvkiadó. (2. kiadás)

MĂREȚIA, CULTUL ȘI ACTUALITATEA LUI SFÂNTUL IOAN BOTEZĂTORUL  
 Studiul oferă o prezentare a cultului lui Sfântul Ioan Botezătorul, respectiv a reprezentărilor vizuale inspirate de acesta. Autorul constată că pe iconostasul creștinismului oriental personajul lui Sfântul Ioan Botezătorul are rezervat un loc obligatoriu și evident. Studiul prezintă o istorie a cultului lui Sfântul Ioan Botezătorul, totodată identifică aparițiile acestui cult în regiunea Palócföld.

#### THE GREATNESS, CULT AND ACTUALITY OF ST JOHN THE BAPTIST

The study attempts to present the cult of St John the Baptist, but also the visual representations inspired by it. The author states that on the iconostasis of oriental Christianity St John the Baptist has a mandatory and eminent position. The study outlines the history of the cult of St John the Baptist, furthermore it identifies the presence of his cult in the region of Palócföld.